

Филозофски факултет
Универзитет у Београду

Византија и Авари

Ментор

Проф. др Радивој Радић

Студент

Милош Вујатовић

Београд, мај 2021. године

Садржај

Предговор	3
1. Увод.....	5
1.1. Авари пре досељавања у панонску низију	5
1.2. Византија за време цара Јустинијана	6
2. Панонија пред долазак Авара	10
3. Досељавање Авара у суседство Византијског царства.....	11
3.1. Први сусрет између Византије и Авара	11
3.2. Одлазак на запад	12
3.3. Уништење Гепида	13
4. Односи између Византије и Авара за време првог аварског каганата	14
4.1. Односи између Авара и Византије до цара Маврикија	14
4.2. Односи до времена цара Ираклија	16
4.2.1. Словенско питање	22
4.3. Односи за време цара Ираклија	22
4.3.1. Теме	31
4.3.2. Авари између два каганата	31
4.3.3. Византија до другог каганата.....	32
4.4. Односи за време другог каганата	33
4.5. Нестанак Авара	34
5. Закључак	36
6. Литература и извори	38
6.1. Извори	38
6.2. Литература.....	38

Предговор

У овом раду ће бити обрађени односи између Византије, односно РOMEЈСКОГ царства и номадског народа по имену Авари. Коришћењем релевантне литературе и доступних извора пробаћу да дам детаљан опис њихових најчешће непријатељских односа. Да би се боље разумели комплексни догађаји у њиховим односима мора се дати један шири контекст. Тако се мора обратити пажња на исцрпљујуће ратове Византије и Персије на истоку, као и на повремене сукобе Авара са Баварцима и Францима на западу. Такође, веома важно је напоменути односе оба народа са Словенима. Поробљена словенска племена чине интегрални део аварског каганата и као таква суштински су повезани са оба чиниоца.

У уводном поглављу ће бити речи о Аварима као номадском народу из степа, пре њиховог досељења на просторе у суседству Византије. Ту ће бити дат опис најранијих извора о начинима живота и ратовања овог народа, као и разлози њихових сеоба на територију Паноније. Такође и кратки општи историографски преглед о хронолошкој подели епоха везаних за овај народ. У другом делу увода биће дат опис РOMEЈСКОГ царства за време владавине цара Јустинијана.

Следеће поглавље се бави Панонијом, као и њеном кратком историјом до доласка Авара. Панонија је била стара римска провинција на чијој територији се налазио центар Аварске државе.

Треће поглавље се бави првим сусретом Авара са Византијским царством непосредно након њиховог досељења на територију Паноније. Ту се може видети да је историја односа Авара и Византинаца заправо од почетка била историја међусобних сукоба и нетрпељивости. Такође, биће описани и сукоби Авара са Германским племенима на западу. Последњи део поглавља биће посвећен ратном сукобу Авара и Лангобарда са Гепидима, након чијег ће уништења Авари постати доминантна сила у региону.

У четвртом поглављу биће приказани односи у време када је аварска држава била најснажнија, које је у историографији забележено као доба Првог каганата. Биће поменути сви сукоби који су током дугих година обележили однос ова два субјекта. Такође биће дати и односи Византије са Персијом, јер су дугогодишњи и тешки ратови на истоку нераскидиво повезани са тешким стањем царства на Балкану. У поглављу битно место заузима здружена Аварско – словенско – персијска опсада Цариграда. Након тога биће приказано слабљење како Авара, али тако и Византије, која ће изгубити многе територије али ће се одржати још 900 година. Авари ће непуна два века касније нестати као чинилац са историјске позорнице. На крају је дат закључак.

Приликом писања рада коришћена је релевантна и међународно призната литература. Са стране византологије коришћена су капитална дела Фјодора Ивановича Успенског *Историја византијског царства*, као и дело оца византологије на нашим просторима, Георгија Острогорског, *Историја Византије*. Као још један општи преглед коришћена је *The Cambridge History of the Byzantine Empire c 500-1492*.

Што се тиче литературе која се бави Аварима коришћена је *Аварски каганат*, археолога Јована Ковачевића. Док је за међусобне односе између варвара коришћена *Варварска инвазија на Европу. Германи и Римско царство (375-575)* аутора Џона Багнела Бјурија. На критичком опису аварских посланства у Цариграду коришћен је део из зборника радова *Antiquitas Byzantium Renascentia X*, који је написала Патриша Сикора, *An Avar Embassy in Constantinople (Corippus: In laudem III, 231–407)*. Такође, коришћена је и расправа Тибора Живковића *Односи Авара и подунавских Словена 579-626. године*.

Што се тиче извора коришћена је збирка извора *Византијски извори за историју народа Југославије I*. Од појединачних извора коришћен је енглески превод Теофилакта Симокате, *The History of Theophylact Simocatta: An English Translation with Introduction*. Коришћена је још Хроника Теофана Исповедника, која је преведена на енглески у издању Оксфорда *The Chronicle of Theophanes Confessor*. Такође, приликом писања рада консултована су дела Менандера Протектора и Јована Ефеског.

1.Увод

1.1. Авари пре досељавања у панонску низију

О Аварима, њиховим државним творевинама, као и њиховом друштвено-економском уређењу нема много података у историографији. Услед скромних писаних материјалних остатака, као допуна при озбиљнијем истраживању аварске прошлости могу послужити археолошка и антрополошка истраживања. Аварска прошлост се може сагледати као јединствена целина састављена из више етапа њиховог развоја, па се тако може поделити на азијски, европски и кавкаски период. Азијски период обухвата раздобље од првог, додуше доста нејасног помена Авара код Херодота, па све до доласка у Панонију и рушења државе Гепида 567. године. Европски период се надовезује на претходни и обухвата време од доласка у Панонију до последњег помена Авара код византијског цара и историчара Константина VII Порфирогенита, средином X века. Овај период се може поделити на три мања, на епоху Првог или Великог каганата од освајања државе Гепида до неуспешне опсаде Цариграда 626. године; на раздобље од неуспешне опсаде Цариграда до последњег аварског покушаја пружања отпора Франачком царству 811.године и на раздобље када Авари живе у Панонији без државне самосталности. Кавкаски период представља завршну фазу аварске историје и обухвата њихов боравак на источном Кавказу где они живе до наших дана.¹

Оскудни су остаци аварског језика, забележени су само у понеким грчким и латинским изворима и то углавном лична имена, имена племена и понека титула, као што су каган, тудун, таркан. На основу испитивања језичких остатака, Авари, попут Хуна и Протобугара спадају у турко-татарску подгрупу уралско-алтајске језичке групе народа и сматрају се сродни данашњим Монголима. Најстарији помен Авара везујемо за *оца историје* Херодота и за његове описе Скита и Скитије. Такође, Хомеров опис Кимераца

¹Ј.Ковачевић, *Аварски каганат*, Београд,1977,11.

може се повезати са Аварима, где Хомер наводи да „њихову земљу увек покривају облаци, магле и ноћ“.²

Први прави помен Авара датира се око 463. године у делу византијског говорника Приска, док Теофилакт Симократа сматра да су Вар и Хун браћа праоци Вара, односно Авара и Хуна.

Авари воде порекло из централне Азије, што се најбоље осликава у њиховом номадском начину живота, наиме „они пуштају да им слободно расте коса, скуте својих хаљина задивжу улево и станују под шаторима од тканине. Селе се са места на место, према томе где нађу воду и ливаде за испашу. Њихова главна занимања су сточарство и лов. Немају великог обзира према странцима, а јако цене људе у пуној снази. Нису непоткупљиви, не стиде се зла, не знају за обичаје и правду“...³

Сиријски говорник Захарије за њих каже да „живе под шаторима и хране се месом стоке, рибом и дивљим животињама“.⁴

Узроке аварског напуштања прапостојбине треба тражити у јачању Западно-турског каганата на Кавказу. Они су покорили државе племена Јоујана и уништили хефталитску државу средином VI века. Авари пред опасношћу од Западно-турског каганата, бивају приморани да напусте своју прапостојбину 557. године када се појављују у Закавказју. У наредним годинама Авари су покорили туркојезичне народе који су живели у црноморским степама, кратко се задржали на Криму и потом населили тзв. Малу Скитију, област данашње Добруце.

1.2. Византија за време цара Јустинијана

Јустинијаново рестаурисано Римско царство, подељено на свој западни и источни део, током IV и V века суочавало се са свим страхотама Сеобе народа и варваризацијом своје војске и свог државног апарата. И док је 476. године Рим под налетом Одоакара и његових трупа фактички пао под власт варвара, Византија, и поред свих унутрашњих и спољашњих проблема, као привредно јачи и гушће насељени део Царства, успела је да се

²Исто,13.

³Исто,19.

⁴Исто,23.

одржи.⁵У време владавине цара Анастасија I (491-518) у Византији је савладана етничка криза и преуређен је порески систем, на корист градског, а на штету сеоског становништва, што је обезбедило да државна благајна буде пуна. После Анастасијеве смрти 518. године на власт долази цар Јустин I (518-527). За време Јустинове владавине правац византијске политике одређивао је његов сестрић Јустинијан, човек који је био чврсто решен да обнови стару моћ Царства и да под власт царске круне врати територије на Западу којима су владали Вандали, Остроготи и Визиготи. Тих година прекинута је Анастасијева монофизитска верска политика и Цариград се измирио са Римом, са којим је дуже од три деценије био у спору управо због монофизитизма. Био је то неопходан услов за спровођење великих планова на Западу.⁶

Своје намере Јустинијан је наставио да остварује након ступања на царски престо 527. године. Ипак, да би се посветио територијалној обнови Римског царства, Јустинијан је најпре морао да уништи снагу дема, градских политичких организација, које су 532. године повеле отворену, такозвану побуну „Ника“ против његове власти. Уз помоћ своје супруге Теодоре и најближих сарадника Велизара и Нарзеса, Јустинијан је сурово отклонио највећу унутрашњу опасност по своју владавину.⁷ Већ наредне 533. године почело је враћање римских територија под царску власт. Године 531. у краљевству Вандала у Северној Африци са престола је свргнут Хилдерик, а краљ је постао Гелимер. Цар Јустинијан се обратио новом владару са захтевом да Хилдерика врати на престо или да га барем ослободи. Гелимер је на то одговорио прогоном царских присталица у краљевству Вандала. Након тога Цариград је објавио рат Гелимеру. Вођа византијског похода Велизар се у септембру 533. године, са 10.000 пешака и 5.000 коњаника искрцао на афричку обалу, који су у две победе над Гелимеровом војском решили судбину вандалске државе. Велизар је затим мирно ушао у престоницу Картагину, а након што су у децембру разбијени остаци Гелимерових трупа рат је био готов. Вандалски краљ се у марту 534. године предао Велизару, који се затим у Цариград вратио са великим пленом и бројним

⁵Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд, 2017, 94.

⁶*Исто*, 98.

⁷*Исто*, 101.

заробљеницима. У ромејској престоници је приређен тријумф победоносној војсци и њеном вођи.⁸

Следећа на реду је била Италија. Као центар некадашње римске држава, Италија је представљала морално најзначајнији део Јустинијанових освајања за време обнове. Јустинијан је сматрао да је ослобађање Италије од Варвара, његова обавеза како би наставио традицију Римског царства. Прва степеница ка ослобеђењу Италије била је Велизарово заузимање Сицилије, који се тамо искрцао 535. године. Повод за рат били су нерашчишћени односи приликом наслеђивања код Острогота. Рат је почео да се развија веома повољно по Ромеје. После кратког одлагања због омање побуне трупа у Африци, Велизар је врло брзо ослободио јужне крајеве Италије, крунишући те победе заузимањем Неаполиса. За то време, остале Византијске трупе су врло успешно оперисале на простору Далмације и заузеле Салону. Крајем децембра, Велизар је без борбе успео да заузме Рим. Међутим, сам град Рим је био окружен Готима, а зидине су биле у лошем стању. Успевши да поправи зидине дочекао је пролеће, када су се Остроготи појавили и ставили град под опсаду. Та опсада је трајала читаву годину, али на крају је Велизар успео да победи и да сам град присаједини са територијом царства. Са новим појачањима стигли су и нови команданти који се нису слагали са Велизаром. Највећи сукоб је избио између њега и евнуха Нарзеса, који се прославио приликом побуне Ника. Њихов сукоб је започео приликом опсаде Ариминума, док се ескалација догодила приликом опсаде Медиоланијума. Током освајања неких околних тврђава Нарзес је одлучио да жели да покуша да освоји Равену, док је његов сарадник, командант коњице, Јован послат у суседну провинцију да похара готска насеља. Велизарева војска једноставно није имала довољан број људи са којим би могла да одбрани Медиоланијум, а Јован је због своје сујете стигао прекасно да помогне. Медиоланијум је пао, а готово целокупно градско становништво је или побијено или одведено у робље. Због тог покоља и после дужих дворских интрига, Велизар је успео да издејствује повлачење Нарзеса из Италије. Поново као једини командант Велизар је успешно водио кампању и на пролеће 540. године када је под опсаду ставио последње Остроготско упориште, Равену. Међутим као последњи акт очаја краљ Витигес је послао Персијанцима писмо у коме их је обавестио да је цела

⁸Ф. И. Успенски, *Историја Византијског царства*, Београд, 2000, 298.

византијска војска у Италији. Персијанци су одмах кренули у рат. То међутим није спречило Витигесово заробљавање. Истовремено током сукоба са Персијом, варварски народи су похарали Балкан и стигли чак до дугог зида.

Уз рат на истоку, дошао је нови проблем. Почела је епидемија куге. Куга је побила готово четвртину становништва. Због страха, жетва није добро обављена што је скоро довело до глади. Чак је и сам цар Јустинијан прележао кугу. За то време у Италији, Остроготи под вођством Тотиле су успели да поврате велике делове Апенинског полуострва. Успели су чак да заузму и Неаполис, док су 549. године Остроготи поново освојили Рим. Успевши да реорганизује и допуни царску благајну, Јустинијан је послао Нарзеса са 20 000 људи у нови поход на Италију. Коначно, 555. Године након двадесет година рата Остроготи су поражени, а Италија је постала саставни део царства.⁹

Током последњих борби у Италији, Јустинијану је стигао позив за помоћ од стране романског становништва у Хиспанији. Тамо је послата мала византијска војска која је уз срећу веома брзо успела да заузме читав југо-источни део обале са градом Новом Картагином. Иако су многе римске земље остале ван домашаја Византије, ипак сва острва у Средоземљу, готово цела обала Африке, Италија и Балкан су били ромејски поново. Средоземно море су поново прозвали *римско језеро*.¹⁰

Паралелно са рестаурацијом римске моћи и римске територије у Западном Медитерану, током Јустинијанове владавине спроведене су одређене промене у административном апарату, где је напуштен Диоклецијанов и Константинов принцип строгог одвајања цивилне од војне власти у провинцијама, а такође је велика пажња била посвећена развоју трговине и занатства. Ипак, најзначајније и најдуговечније дело Јустинијанове владавине била је кодификација римског права - Јустинијанов *Corpus iuris civilis*. Она обухвата четири дела: Јустинијанов кодекс (збирка важећих царских закона из времена после цара Хадријана, чијом је изградом руководио Трибонијан), Дигесте (збирка списа класичних римских правника, који су први пут сакупљени и систематски сређени), Институције (извод из Јустинијановог кодекса и Дигеста, који је приручник за правне студије) и збирка Јустинијанових новела, односно наредби насталих након објављивања

⁹Исто, 301 -307.

¹⁰Г.Острогорски, *Историја Византије*, 102.

кодекса. Јустинијановом кодификацијом римског права, централистички организована држава добила је чврсту правну основу, а карактеристична црта те кодификације био је царски апсолутизам.¹¹

2. Панонија пред долазак Авара¹²

Панонија је била провинција Римског царства пред долазак Авара, и била је јако хетерогена област. У Панонији су живе­ле различите етничке и племенске скупине. Са једне стране аутохтоно романизовано становништво које су чинили придошли становници Царства из Италије, Галије, Германије и Африке. Временом је карактеристика овог становништва постао латински језик и хришћанска вера и на тај начин су се разликовали од ново­придошлих бројних германских племена.¹³ Након Атилине смрти 453. године међу германским народима настаје антихунски савез на челу са гепидским краљем Ардарихом. Река Недао била је место на којој се одиграла кључна битка у којој су Хуни доживели страховит пораз. Гепиди као најснажнији члан савеза користе овај успех и из јужног Баната продиру у Срем и освајају Сирмијум. Након тога су дошли у сукоб са Остроготима који продиру на Балканско полуострво.¹⁴ До поновног сукоба са Остроготима дошло је приликом њиховог кретања ка Италији. Сукоб је био неизбежан јер су Остроготи морали да прођу кроз територију Гепида. Место одлучујуће битке била је река Вука, између данашњег Вуковара и Винковаца, у којој су Гепиди поражени. Остроготи су након ове победе 488. на 489. годину презимели у гепидској области, у које су Гепиди успели тек по одласку Острогота да се поново настане. Убрзо након ових догађаја држава Гепида се дели на два дела, први на челу са краљем Тарасиком у Сирмијуму и други на челу са краљем Гундерихом у Дакији. Остроготи су предузимали походе на гепидске територије, тако западни хроничари Касиодор и Павле Ђакон доносе вести о походу из 504. године када су Остроготи освојили Сирмијум и читаву област данашњег Срема, а да су Гепидима савезници били и Бугари. Гепиди су тек у време опадања моћи Остроготске краљевине

¹¹ Исто, 92 – 95.

¹² Ј. Ковачевић, *Аварски каганат*, 26.

¹³ Исто, 26.

¹⁴ Ц. Б. Бјури, *Варварска инвазија на Европу*, Београд, Утопија, 2010, 104.

успели да поврате Срем 530. године, а Сирмијум 535. године.¹⁵Гепиди су ратовали против Острогота у савезништву са Јустинијаном, па су нешто касније успели од Острогота да освоје читаву област између Дунава, Саве и Драве. У време Аварског доласка у Панонију западно и северно-западно од Гепида налазила се држава Лангобарда.¹⁶

3. Досељавање Авара у суседство Византијског царства

3.1. Први сусрет између Византије и Авара

Пред крај владавине цара Јустинијана долази до нове сеобе варварских племена са простора степа у Средњој Азији. Етнолингвистички сродни Хунима, Авари су се појавили на просторима Панонске низије. Равни предели су им као и Хунима одговарали због њиховог номадског начина живота, али и ратовања. Током својих сеоба Авари су, као вешти ратници, под собом потчинили многе народе на подручју између река Дњепар и Дунав. Интересантно је напоменути да се део аварског народа настанио на територијама око каспијског језера, које данас припадају Руској Федерацији и Азербејџану и да су на тим местима они до данашњих дана одржали своју културу (али не и чист језик) из чега се види њихова повезаност са Хунима.¹⁷Пошто се са једне стране налазило Византијско царство, а са друге држава Гепида, Авари нису били у могућности да самостално покоре нити једне нити друге. Тако да су они у првих неколико година од доласка под своју власт ставили околна словенска племена.

Први сусрет између Авара и Византинаца се догодио јануара месеца 558. године. Тада су посланици Авара отишли у Константинопољ и добили пријем код цара Јустинијана. Како савремени византијски извори Менандер Заштитник (Menander Protector) и Јован Ефески описују, становништво града се чудило и помало исмевало

¹⁵Ј.Ковачевић, *Аварски каганат*, 32.

¹⁶Ц.Б.Бјури, *Варварска инвазија на Европу*, 173.

¹⁷*Исто*, 176.

посланике због њихове ружне одеће и везивања косе у реп. Остарели и уморни Јустинијан их је примио са царским достојанством и дао им све почести. Он се надао да ће их подршком коју им даје за борбу са другим степским народима одвратити од напада на поседе царства. Јустинијан им је поделио врло великодушне поклоне. Последица овог договора био је рат који је трајао од 558. до 560. године, у коме су Авари ратовали против низа номадских турских племена. Авари су у том рату покорили Оногузе, Кутригуре, Утригуре, Зале, Хуне и Сабире. Авари су четири године касније послали ново посланство. Из тог разговора се може видети да и поред потписивања мира на 50 година са Персијом и враћања области Лазике, царство ипак није било у стању да се отворено бори са Аварима. Јустинијан им због тога даје дозволу да окупирају стару провинцију Панонију секунду (Pannonia Secunda) док они у замену нису смели да нападају границе. Међутим, аварски посланици су то одбили и гордо изјавили да су дошли само по уобичајене поклоне, чиме се може закључити да је Византија приликом претходног сусрета договорила одређено плаћање данка. Ови релативно добри односи између царства и Авара биће покварени већ следеће године када је Јустинијан умро.

Његов наследник Јустин II је према изворима био увређен поноситим ратничким држањем варвара, како их он назива, и од њих захтевао додатно поштовање и није желео да им исплати поклоне. У једном тренутку им је чак и запретио да се живи неће вратити ако не укажу част како он каже, *вишему од себе*. Цар им је говорио како могу бити само робови и да морају да му одају почести, тако што ће клекнути. На крају се посланство вратило са делом поклона.¹⁸

3.2. Одлазак на запад

Авари су врло рано, већ 562. године, дошли до граница Франачке, у околини Магденбурга су се сукобили са краљем Сигибртом. У походу 566/7. продиру до Тирингије и до реке Елбе, где су поразили франачку војску и заробили краља Сигиберта, који је откупљен богатим даровима које је добио каган Бајан. Уз дарове, каган је захтевао

¹⁸Patrícia Szikora, "An Avar Embassy in Constantinople (Corippus: In laudem III, 231–407)", in: *Antiquitas Byzantium Renascentia X*, Herausgegeben von Zoltán Farkas László Horváth Tamás Mészáros (Budapest: Eötvös-József-Collegium, 2014): 119 – 123.

да Авари добију намирнице, жито и ситну стоку и када је постигнут договор вратили су се на простор Паноније, где су их чекали нови договори.

3.3. Уништење Гепида

По повратку из ових похода, пред аварским каганом Бајаном, који је и владао највероватније од 562. године, нашло се посланство новог лангобардског краља Албоина. Посланство је имало циљ да договори заједничко деловање Лангобарда и Авара при нападу на Гепиде. Каган Бајан је пред посланство поставио услов да пре похода Лангобарди Аварима предају десетину стоке и да у случају победе на равне части поделе плен по пола, као и да се Лангобарди одрекну освојене гепидске земље која ће бити у целини аварска. Лангобардско посланство је пристало на услове и савез је склопљен. Гепиди свесни ситуације у којој се налазе, послали су посланство цару Јустину II и били спремни да врате своју област под окриље Царства, али је цар заузео неутралан став у намери да искористи њихов сукоб и заузме Сирмијум. *„Лангобарди су се споразумели са Аварима и заједнички заратили на Гепиде. Конимунд, вођа Гепида, уплашен тиме, послао је посланике цару Јустину II и позвао га да му дође у помоћ...и поново је обећао да ће дати Сирмијум и земљу унутар реке Драве...али цар му није веровао, јер је Конимунд више пута исто то обећавао па није одржао реч. Зато је ствар одлагао и није му дао помоћ“.*¹⁹ Гепидски краљ Кунимунд је напустио Сирмијум, у ком је оставио само један мањи одред који је имао улогу да у случају гепидског пораза град преда заступнику византијског цара и груписао трупе у Банату. Авари и Лангобарди су истовремено са различитих крајева продрли на гепидску територију. Авари су Дунав највероватније прешли код Дунасека, где се вероватно и одиграла битка са Гепидима у којој су их потукли. Лангобарди су истовремено потукли Гепиде, а по Кунимундовој погибији лангобардски краљ Албоин је од његове главе направио пехар за вино из чега се може закључити да су поред политичких постојали и лични разлози за овај сукоб. Такође, према легенди током битке Албоин је лично убио владара Гепида.²⁰

¹⁹Византијски извори за историју народа Југославије I, Београд 1955, 87.

²⁰J.Ковачевић, *Аварски каганат*, 42.

4. Односи између Византије и Авара за време првог аварског каганата

4.1. Односи између Авара и Византије до цара Маврикија

Лангобарди се нису дуго задржали на новоосвојеним територијама и већ 568. године су кренули даље. Највероватнији разлог за њихове нове покрете било је то што су Авари били подједнако лоши и нестабилни суседи као Гепиди. Лангобарди као малобројнији народ се нису осећали сигурно и зато су решили да се населе на територије на Апенинском полуострву. Према легенди краљ Албоин је рекао Бајану да ће он кренути у поход, а да Авари могу да заузму његову земљу у случају лангобардске победе у својој кампањи, али да у случају пораза Авари треба да се повуку. Не сачекавши да види резултате похода Авари су заузеле територију Лангобарда и при томе кренули у напад на Византију јер су желели да заузму Сирмијум, који су сматрали да им припада као ратни плен јер су поразили Гепиде. Лангобарди су убрзо упали у Италију и са великом брзином и лакоћом освојили већи њен део што је био велики ударац за ослабљено Византијско царство.²¹

Те исте године 568. каган Бајан је при опсади Сирмијума заробио посланике византијског цара, Виталијана и Комита. Након што је добио 800 номизми да би се уздржао од пљачке, каган је послао Таргитија и Виталијана као тумача цару у Цариград са захтевом да му се преда Сирмијум, што је цар Јустин одбио. Ипак следеће године 569. Авари су ипак склопили мир са Византијом. Међутим царство за то време није мировало већ је улазило у нове сукобе. У Хиспанији су Визиготи запосели главно РOMEјско упориште Кордову већ 572. године. На територији Африке непрестано трају сукоби са локалним маварским племенима, али Византија ипак ту успева некако да одржи своју хегемонију. У Италији су се наставили сукоби са Лангобардима који и поред значајне војне моћи ипак нису имали довољно снаге да заузму градове Рим, Равену и Напуљ као и острва у средоземном мору Сицилију, Сардинију и Корзику. Међутим исте 572. године

²¹Б.Бјури, *Варварска инвазија на Европу*, 176.

дошло је до новог ратног сукоба са највећим непријатељем Византије, Персијским царством. Иако ослабљен сукобима на свим осталим границама царства Јустин II је показивао нетрпељивост према Персији. Својим чврстим ставом желео је да покаже вазалним државама попут Јерменије, да је РOMEЈСКО царство и даље највећа сила на свету. Због тога је одбио да плати данак и после непуних десет година срушио мир, за који се његов претходник Јустинијан толико дуго борио и поднео силне жртве.²² Цар Јустин II је умро 578. године, а наследио га је цар Тиберије Константин.

Нови владар је имао добре односе са Аварима. Тада су и једни и други имали заједнички проблем. Упади словенских племена на територију Византијског царства су постали толико учестали да византијска војска није могла самостално да се избори са њима. Због тога он шаље молбу кагану за помоћ. Авари су пристали и у савезу са Византијом, боре се против Словена 578/9, са намером да покоре њихове *Склавиније* у Малој Скитији. Ови походи су били релативно неуспешни јер иако је похарао словенска насеља, каган није успео да зароби пуно људи и стоке јер су се већином повукли у шумско и мочварно подручје. То што су Словени у том региону остали непокорени каган Бајан је искористио као одличан изговор да већ 579. године код Сирмијума изгради мост са намером да спречи допремање хране граду и на тај начин га примора на предају.²³ Борбе око града су трајале готово три године. Током тих тешких борби Словени су константно нападали територије јужно од Саве и Дунава. И даље се не може са сигурношћу рећи да ли су ови напади Словена били у координацији са Аварима. Можемо приметити да су ти напади настављени и након потписивања примирја између каганата и царства због чега се може извести закључак да ова словенска племена, ипак нису била под контролом Авара.²⁴ Године 582. Сирмијум је пао у руке Авара. *„Они у Сирмијуму су били притиснути великом глађу, већ су почели да се хране неприродном храном због тога што су били лишени потребне хране и што је већ прелаз преко Саве био премоштен. Командант Сирмијума Соломон био је неспособан, а уз то изнурени становници града под теретом недаћа почеше кукати као људи који су изгубили последње наде и почеше приговарати ромејским вођама...Цар је писмено наредио да се град преда, с тиме да становништво*

²²Г. Острогорски, *Историја Византије*, 116.

²³Живковић Тибор, *Односи Авара и подунавских Словена 579-626. године. уЗборник Матице српске за историју.број 56*, Нови Сад 1997, 9.

²⁴*Исто*, 11.

изађе. Тако је склопљен мир...“.²⁵Исте године дошло је до смрти цара Тиберија Константина, његов наследник је био цар Маврикије.

4.2. Односи до времена цара Ираклија

Византија је приликом склапања овог мира пристала на врло понижавајуће и тешке услове. Теофилакт Симоката пише како се каган иживљавао измишљајући да жели разне поклоне као што су егзотичне животиње. Међутим, то је кагану брзо досадило, па је вратио поклоне и већ 584. године од византијског цара затражио још 20.000 златника, уз већ договорених 80.000 као годишњи данак уместо враћених поклона.²⁶Цар је то одбио, па је дошло до нових сукоба. Авари су у великом нападу готово целом дужином Дунавског лимеса освојили Сингидунум, Виминацијум и Августу. После ових победа цар Маврикије пристаје на преговоре и договара исплату додатних 20 000 златника. Међутим и поред овога, према византијским изворима велике групе Словена под наговором кагана настављају да пустоше византијске земље. Тада и први пут долази до опсаде Солуна.²⁷

Током целе 585. године словенски напади не јењавају. Словени су у околини великог зида извршили велика злодела према локалном станонвиштву и ту је убијен велики број Ромеја. Због тога цар Маврикије шаље своју војску и на неко време успева да заустави нападе после победе код Хадријанопоља.²⁸ Међутим након тих победа Авари удружени са Словенима крећу у нови поход и продиру дубоко на територију Илирика. Цар због тога у тамницу и изгнанство на неко острво шаље изасланика Авара Таргитија који је дошао у Константинопољ да преузме годишњи данак и на преговоре око плаћања за следећу годину. То касније доводи до још јачих непријатељстава између каганата и царства.²⁹ Тај нови ратни сукоб своју кулминацију доживљава септембра 586. године, када здружене снага Авара, паносних али вероватно и појединих влашких словенских племена заједно започели опсаду града Солуна. „То је била највећа војска која би виђена у наша времена. Једни су их ,наиме, проценили на преко сто хиљада наоружаних људи,

²⁵Византијски извори за историју народа Југославије, 97-98.

²⁶Ј.Ковачевић, Аварски каганат, 54.

²⁷Исто, 55.

²⁸Т. Живковић, Односи Авара и подунавских Словена 579-626. године, 11.

²⁹Исто, 12.

други мање, а неки много више“.³⁰ Ова опсада је добро забележена у делу које се зове *Чуда Светог Димитрија*. Сама опсада је трајала седам дана. На младу и неискусну војску која је бранила Солун напала је огромна сила варвара са свих страна. Варвари су са собом донели бројне опсадне справе. Међутим и поред свега херојска одбрана је успела да задржи град.

Овај ратни сукоб настављен је и наредне, 587. године која је готово цела протекла у жестоких борбама Авара са Византијом. Након заузимања готово целе Тракије, Авари су заједно са Словенима кренули да нападају област око дугог зида. Овај простор је бранило нешто више од четрдесет хиљада регрута. Додатни проблем Византији је представљало то што су одређени пребези помагали Аварима и донели им нове технологије опсаде градова. Користећи те нове опсадне машине Авари су успевали да од појединих градова добију велике количне новца да би их поштедели.³¹ А често су добијали и византијске чиновнике које су након тога враћали за велике откупе. Одбраном Тракије је руководио стратег Коментиол. Он је јако безуспешно водио ту целокупну кампању, због чега га је цар Маврикије заменио. За новог стратега именован је Јован Мистик, а за његовог помоћника тј. хипостратега је именован, као и у позном Римском царству, варварин, Лангобард Дроктон. Њих двојица су у једној већој бици под зидинама Хадријанопоља успели да поразе аварску војску. Након тешких борби Византија је успела да одбаци варваре натраг преко Дунава и Саве и да се после готово три године врати на старе границе дунавског лимеса.³²

Током свих ових сукоба и борби на Балкану и поред тога што су варвари опседали Солун и поред њиховог доласка у област у близини великог зида, за Византију је Балкански фронт и даље био другоразредно ратиште. Ратни сукоб са Сасанидима из Персије није престајао од када га је цар Јустин II започео 572. године. Рат који је започет због боље контроле Јерменије, која је била како стратешки, тако и трговачки веома важна за оба царства почео је јако лоше по Византинце. Персијска војска је заузела главно византијско утврђење на граници са Месопотамијом, Дару. Од времена Јустинијана, Дара је била главна тврђава на истоку. Њен пад је изазвао напад лудила код цара Јустина II због чега није био апсолутно способан за владавину. Персијска војска је у даљем току рата

³⁰ *Византијски извори за историју народа Југославије*, 177.

³¹ Ј. Ковачевић, *Аварски каганат*, 54.

³² *Исто*, 55.

опустошила Сирију.³³ Током ових сукоба се као добар војсковођа истакао магистар милитум истока, а касније цар, Маврикије. Он је успео да поврати делове територије које је у свом нападу заузео персијски владар Хозроје. Након Маврикијевог проглашења за цара, током целе деценије борбе су биле у пат позицији. Нити једна страна није успевала да извоје неку већу победу. Маврикије је то искористио и успео је да мало среди ствари на западу, тако што је у договору са одређеним франачким велможама успео да потисне притисак Лангобарда на територије у Италији.³⁴ Једина већа битка на истоку у ово доба била је битка код Солахона, коју су Византинци добили. Један од разлога зашто је Маврикије имао новца да плати део данка Аварима је било то што је снизио плату војсци на истоку за четвртину. Међутим, то је довело до побуне и због тога су изгубљена два града. Пат позицију на истоку прекинуло је то што је 590. године персијски шах Хормизд увредио једног од својих главних сатрапа Бахрама. То је довело до побуне у којој је Хормизд убијен, а његов син и наследник Хозроје Други је пребегао Византинцима. Уз његову помоћ Византинци су поразили Бахрама и после готово двадесет година рата склопљен је врло повољан мир за Византију, којој су поред враћених територија изгубљених током рата припали и простори Кавказа. Мир је званично склопљен 591. године.³⁵

Тек што је, 591. године византијски цар Маврикије, склопио мир са Персијом, убрзано је пребацивао трупе из Азије у Европу ради обрачуна са Аварима и Словенима. Читава 592. година је протекла у припремама за обрачун и коначно сређивање ситуације на Балкану. Након што поново нису успели да од Византије добију већи данак, Авари су у савезу са Словенима 593. године поново опседали Сингидунум, али су били поражени. Такође, њихов пљачкашки поход на територију Тракије је морао бити обустављен због опасности да ће њихови поседи у Панонији бити нападнути, мада не може се баш тачно утврдити да ли од стране Византије или неких варварских савезника Византије. У сваком случају потписано је примирје.³⁶ За то време византијски стратег Приск води жестоке борбе на доњем току Дунава са тамошњим словенским племенима. Приск ове борбе води веома одлучно у исто време врло смирено и паметно одговара на разне провокације

³³*The Cambridge History of the Byzantine Empire c 500-1492*, Edited by Jonathan Shepard, 125.

³⁴*Исто*, 126.

³⁵*Исто*, 127.

³⁶*Исто*, 128.

дуговечног аварског кагана Бајана. Успео је да победи двојицу најважнијих словенских племенских вођа, Ардагаста и Мусокија. Због тога каган почиње да припрема војску за обрачун. Међутим, одређене политичке борбе на двору доводе до тога да цар Маврикије жели да смени Приска и да га замени својим братом Петром. Такође у војсци почиње комешање јер није желела да презими на левој обали Дунава. Приск се повлачи натраг и у свом логору прима аварског посланика и са њиме преговара о заробљеним Словенима.³⁷ На преговорима је учествовао и Таргитије, а кана је од напада на византијски логор успео да одговори тек доктор Тодорос, јер кан није желео да саслуша ни своје најближе сараднике.

Под заповедништвом царевог брата Петра војска се није прославила. Она је и поред неких одређених победа током 595. године, ипак на крају била поражена од стране Словена. Шта више у тим походима Петар се сукобио са Бугарима, који су били вазали Авара чиме је изазвао мржњу и дао повод кагану да отпочне нови сукоб следеће године. Због неспособности Петар је смењен, а на његово место враћен је Приск.³⁸ Приск поново креће на леву обалу Дунава успут се надмудрујући у претњама са аварским изасланицима. То је довело до распламсавања ратног сукоба и опсаде Сингидунума 596. године. Током опсаде Авари су успели да сруше зидине и одведу део становништа у робље. Код данашње Гроцке, Приск је прешао Дунав и кренуо у преговоре са каганом. Током ових разговора који су се одржавали у тоталном неповерењу Византинци су се спустили бродовима до Сингидунума и окружили га. Аварска војска је поставила помоћни бедем који није издржао напад и због претење да буду опкољени Авари су се повукли у Панонију.³⁹

Следеће године Авари су кренули да нападају на другом правцу према провинцији Далмација. На територији јужно од реке Саве порушили су четрдесет тврђава и заробили велики ратни плен. Међутим Теофилакт Симоката каже да су ромејске извиднице ухватиле три пијана аварска војника и од њих дознали где се налази благо које су успели да поврате и пошаљу стратегу Приску.⁴⁰ Следећих годину и по дана је прошло у некој врсти пат позиције и није се много тога дешавало. Требало би споменути да се за то време

³⁷Ј.Ковачевић, *Аварски каганат*, 57.

³⁸*Исто*, 58.

³⁹*Исто*, 59.

⁴⁰*Исто*, 59.

почело са реформама у византијској војсци. Да би војска била ефикаснија и смањени њени трошкови војници сада нису добијали новац да купе оружје већ им је оно директно издавано од стране благајне. Ово је довело до незадовољства јер би војници обично део потрошили мање него што им је дато на оружје.⁴¹

Током овог мирног периода десио се и један чудан догађај да су две војске провеле зиму на истом месту. Не само да није било сукоба већ су војске помагале једна другу у храни. Међутим већ следеће 599. године долази до великих сукоба. Стари неспособни војсковођа Коментиол био је враћен на фронт. Међутим његове трупе су доживеле неколико пораза на доњем делу Дунава што је довело до великог напредовања. Авари су након победе код Јатроса и заузећа Дризипере напали Цариград, али због куге под зидинама Цариграда одустају од напада, јер је куга десетковала каганове трупе. Ово су Византинци искористили и у Дризипери потписали врло повољан мир по себе. Авари су се одрекли свега онога што су тражили од 594. године, а Византија је добила право да несметано прелази Дунав и сукобљава се са Словенима. Једино је данак који се плаћао Аварима повећан на 120 000 златника.⁴² Следеће године 600. византијски војсковођа Приск из Виминацијума прелази у Банат где своју војску спаја Коментоловом и сукобљава се са Аварима. Из битке у битку Приск мења тактике и у свакој побеђује Аваре који имају све веће губитке. У четири битке око реке Тисе Приск је сломио Аварску војску све до последње која се највероватније одиграла код данашњег Тителског брега где су Авари претрпели страховит пораз. Након тога је договорен и мир.⁴³ У току ове деценије Авари су имали и два похода на запад. До првог сукоба са Баварцима дошло је 593. године, када су Баварци прешли реку Бренер, са горњег тока Енса и продрли ка Драви где се сукобљавају са Словенима. Након победе над њима, сукобљавају се са Аварима и бивају разбијени од Авара. У сукобу са Аварима страдало је две хиљаде Бавараца.⁴⁴ Године 596. Авари су продрли у Тирингију, али су се задовољили богатим поклонима које су добили од краљице Брунхилде.

⁴¹*The Cambridge History of the Byzantine Empire c 500-1492*, 127.

⁴²Ј.Ковачевић, *Аварски каганат*, 59.

⁴³*Исто*, 61.

⁴⁴*Исто*, 67.

Године 601. за стратега Европе постављен је царев брат Петар који је наставио успешно ратовање против Словена. Њему су ту помогли и Анти, који се тада последњи пут помињу у писаним изворима, јер их је због помоћи аварски каган Бајан напао и уништио.⁴⁵ Цар Маврикије је наредио да војска 602. године презими на левој обали у словенским земљама. Ова наредба коју је Петар пробао да спроведе је изазвала жестоку побуну у војсци која је масовно почела да прелази реку. Петар је покушао да сузбије побуну, али је она толико ескалирала да је изабран нови цар Фока. Истовремено у Константинопољу су избили нереди које су предводиле странке плавих и зелених. Они су заробили цара Маврикија заједно са синовима и погубили их све.⁴⁶ Теофилакт Симоката доноси причу о томе како су синови цара Маврикија преварени и како су их једног по једног одводили у смрт. Такође под царем Фоком дошло је до масовних освета и терора према високоранжираним чиновницима који су на положаје дошли за време Маврикија.⁴⁷

Исте 602. године умро је и велики аварски каган Бајан и то је довело до борби код Авара. Вероватне унутрашње борбе и повећање данка на рекордну суму од чак 200 000 златника годишње довело до је релативног мира на балканским границама царства.⁴⁸ Међутим што се тиче источног дела царства ситуација је врло брзо постала јако лоша. Користећи као изговор убиство цара Маврикија, уз чију помоћ је дошао на власт, персијски шах Хозроје II објављује рат Византији.⁴⁹ Иако је цар Фока, купивши мир са Аварима, пребацио готово целу војску на простор Азије, Персијанци су постизали одличне успехе и већ 605. године освојили су тврђаву Дару. Даље су напредовали кроз Малу Азију заузели Цезареју и у једном тренутку стигли до Халкедона, одакле су се виделе зидине Константинопоља. Истовремено бујица Авара и Словена је кренула преко Дунава харајући по Балканском полуострву. За ове успехе одговорно је то што се Византија налазила на рубу грађанског рата. Цар Фока је спроводио терор према свим високодостојницима царства. Уз то његова крута верска политика је довела до тога да се у источним деловима царства који су били најближи Персији поведе права борба око догматских питања. У првом реду монофизити, а после и остали су били жестоко

⁴⁵Исто, 61.

⁴⁶*The Cambridge History of the Byzantine Empire c 500-1492*, 129.

⁴⁷*The History of Theophylact Simocatta: An English Translation with Introduction* (Oxford University Press Academic Monograph Reprints), 1986, 265 – 270.

⁴⁸J.Ковачевић, *Аварски каганат*, 61.

⁴⁹*The Cambridge History of the Byzantine Empire c 500-1492*, 226.

прогањани што је доводило до отвореног сукоба и побуне мнофизитског становништва Сирије. Уз њих су се побунили и Јевреји. У самом Константинопољу дошло је до сукоба припадника разних странака. Фока је припадницима странке зелених забранио свако обављање јавних послова. Једини део царства који је подржавао Фоку била је Италија, тачније они њени делови који су остали под контролом РOMEЈА. Због овако очајне ситуације у царству побунио се картагински егзарх Ираклије. Њему се прикључио Египат. Ираклије шаље свог сина Ираклија млађег са флотом на Константинопољ. Млађег Ираклија народ свуда дочекује са одушевљењем и прихвата га за новог владара. Фока бива ухваћен и убијен, а његов кип и инсигније бивају јавно спаљени на хиподрому заједно са инсигнијама странке плавих. Доласком цара Ираклија на власт можемо рећи да се у историографији завршава позноримска, односно рановизантијска епоха и почиње ера средњовековног грчког царства.⁵⁰

4.2.1. Словенско питање

Велики ратови цара Јустинијана на западу и његов сукоб са Персијом, каснији ратови са Персијом царева Јустина II, Тиберија Константина и Маврикија оставили су Балканско полуострво релативно отворено за упаде варварских племена. Иако се чини да су ови ратни сукоби били веома важни један тихи догађај је ипак представљао већи и дугочаснији проблем за византијско царство. Огромне масе словенског живља су стихијски прелазиле Саву и Дунав и трајно се насељавале на релативно пустим пределима Балкана успут асимилијујући локалне поданике РOMEЈСКОГ царства. Иако је савременицима ових догађаја ово изгледало као нормална ствар јер су до тада преживели неколико најезда Германа, Словени су ипак остали и све до краја постојања Византије били су веома важан политички чинилац на том простору.⁵¹

4.3. Односи за време цара Ираклија

Ираклије је на трон дошао у до тада најтежем могућем моменту по царство. О томе колики је очај захватио Византију најбоље сведочи Ираклијева идеја да престоницу

⁵⁰Г. Острогорски, *Историја Византије*, 123.

⁵¹*Исто*, 119.

империје привремено пребаци у Картагину, да не би била на дохват руке ни варварима ни Персијанцима. Ова идеја није успела због великог неслагања како народа у Цариграду, тако и отвореног противљења и ратоборног става патријарха Сергија.⁵²

На истоку се рат са Персијом наставио негативно по Византију и Персијанци су се налазили у комшилуку престонице Цариграда. Под командом старог војсковође генерала Приска, Ромеји су успели да поврате Цезареју. Међутим у својим даљим офанзивним акцијама у правцу Јерменије и Сирије доживели су праву катастрофу. Након пораза из 613. године царство је изгубило један од патријаршијских градова, Антиохију. Убрзо затим пао је и Дамаск, да би Сасаниди своје напредовање наставили ка северу у Киликију. Ромеји су у потпуности потиснути из Јерменије. Највећи ударац Византија је ипак претрпела следеће 614. године. Тада су Персијанци заузели Јерусалим. Свети град хришћана се тада по први пут од установљења вере нашао у рукама *неверника*. Персијанци су иначе били припадници религије која се зове Зороастризам. Иако су сасанидски владари Персије били поприлично либерални у својим религијским схватањима и допуштали слободно испољавање и практиковање других религија на својим територијама, ипак су у освојеном Јерусалиму починили бројна недела. Византинци су губитак Јерусалима схватили као веома тежак морални ударац, јер су сматрали да је цар Божији изасланик на Земљи.⁵³ Срамота је била толико велика да је чак и часни крст завршио у рукама неверника и однесен је у Ктесифон. Следеће године је поново један персијски пљачкашки одред стигао до Халкедона. Претње престоници биле су све озбиљније и чак су покушани неки здружени напади са Аварима на Цариград. Почетком 619. године започето је освајање најбогатије провинције царства, Египта. Персијанци су га заузели са релативном лакоћом. Губитак Египта, који је био познат као житница царства је био тежак економски али и морални ударац за Византију. У Цариграду се почело причати и о могућем наступању глади. Овим освајањем, готово све источне провинције царства су се нашле под контролом Персије, а династија Сасанида је дошла близу остварења вековног сна о обнављању персијског царства из доба Ахеменида.⁵⁴

⁵²Ј.Ковачевић, *Аварски каганат*, 62.

⁵³*The Cambridge History of the Byzantine Empire c 500-1492*, 143.

⁵⁴Г. Острогорски, *Историја Византије*, 135.

За то време ситуација на Балканском полуострву није била ништа ништа боља него на истоку. После кратког излета и сукоба са Баварцима 610. године Авари и Словени у огромним масама прелазе дунавски лимес и пустоше све редом. Читава унутрашњост Балкана је пала под њихову власт. Важно је приметити да су Словени наставили да се насељавају након похода док су се Авари увек након пљачке враћали у Панонију. Тиме је етничка структура Балканског полуострва наставила да се мења. Година 614. је била посебно лоша, неки историчари чак користе термин катастрофална, по ромејску власт над балканским провинцијама. Салона, центар Далмације, је била у потпуности разорена чиме ромејска власт практично престаје да постоји на том простору. У унутрашњости заузети су и спаљени градови, Сингидунум, Виминацијум, Наисус и Сердика.⁵⁵ Словенске масе у садејству са Аварима овај пут допиру најдаље до тада. Док Авари пљачкају и пустоше по Тракији, Словени су као гусари опустошили Тесалију са острвима, Хеладу, Архају, Кикладски Архипелаг, Епир и цео приобални појас Мале Азије.⁵⁶ Словени су се тада у већем броју населили и на простору Пелопонеза. Осим Цариграда и његове околине Ромејском царству су под управом остали само поједини приморски градови. Солун је био најважнији, а поред њега остали су још Задар, Трогир, Будва, Скадар и Љеш. То градско становништво је живело одвојено на тим уским деловима територије што је повећавало њихове међусобне културолошке разлике и временом је дошло до опште поларизације тако да у источним градовима Грци преузму примат док су Латини и даље остали главни у западним. У каснијем периоду то ће довести до великих сукоба око власти и довести до велике шизме.

Солун као најважнији балкански град након Цариграда у том тренутку је био велика жеља како Словена тако и Авара. Њиховим плановима је погодно било то што су Словени вероватно неко извесно време већ живели у залеђу града. Каган је склопивши савез са њима околним путем дошао и изненадио Солуњане који су били на радовима у пољу. Ту је многе заробио, посекао и опљачкао. Посебну панику су дигле избеглице из Ниша и Софије које су побегле пред варварским нападима и склониле се у Солун. Одбраном града командовао је епископ Јован. Иако се током опсаде града догодио мањи земљотрес и поред свих машина за опсаду које су варвари донели са собом, градске

⁵⁵Исто, 113.

⁵⁶Ј.Ковачевић, *Аварски каганат*, 62.

зидине су успеле да издрже. Једина веза Солуна са спољним светом била је лука коју Авари нису успели да блокирају јер нису поседовали морнарицу. Видевши да оспеднутом граду прилази помоћ са мора, каган је затражио велике дарове да би се за узврат повукао. Како грађани нису желели да му их исплате он је за освету попалио сва локална имања и цркве и запретио да ће доћи са још већом војском. Због тог страха му је становништво Солуна послало велике дарове. Након тога каган се повукао и вратио заробљенике. Те године је пао и Драч.⁵⁷

Авари и Персијанци су успоставили контакт и кренули у координисани напад 617. године. Циљеви овог напада су били Цариград и убиство цара Ираклија. Авари који су опет оспедали Солун су позвали цара на преговоре у Хераклеју. Цар се тамо упутио са великом пратњом и богатим даровим спреман да задиви кагана својом моћи. Међутим каган је имао другачије планове и за цара је спремио велику заседу. На договорени знак бичем читава војска Авара заједно са својим подређеним словенским племенима, је напала целом дужином дугог зида и успела да га пређе. Каган је са пратњом остао иза зида. Авари су стигли све до Теодосијевих зидина и све што се налазило између поробили и опустошили одневши одатле огроман плен и велики број заробљеника. Сам цар Ираклије је једва успео да се спаси бекством у Цариград. Сви дарови и накит који је понео са собом су постали ратни плен каганових трупа. Солун је био опседан и наредне 618. године поново у садејству Авара и Словена. Тек је 619. године Ираклије успео да склопи врло неповољан мир са Аварима и концентрише своје трупе на источни фронт. Са новом војском, Ираклије након Васкрса 622. године креће у поход на исток. Он је прво кренуо у како Теофан Исповедник у својој хроници каже област тема.⁵⁸ Ово је информација од великог значаја за историју Византије и можда показује прелаз са античког на средњовековно друштво због чега ће детаљније бити објашњена у посебном подпоглављу. Цар је вештим маневрисањем успео да ибегне малоазијску војску Сасанида и да оде до Јерменије. Тамо је у бици успео да порази персијског војсковођу Шахрбараза. Због претње од стране Авара, Ираклије није могао дуго да ужива у својој победи. Брзо се вратио у Цариград и током зиме 623. године поново потврдио мир са каганатом подигавши им

⁵⁷ Исто. 63.

⁵⁸ *The Chronicle of Theophanes Confessor*, Oxford, 1997, 426.

притом количину новца за данак и пославши своје рођаке да буду таоци на кагановом двору.⁵⁹

Почетком пролећа Ираклије креће поново у сукоб са Персијанцима. Истим путем као претходне године он преко Јерменије напада прву престоницу Сасанида, Ганзак. Хозроје је, исто као Ираклије пар година раније, једва избегао заробљеништво и смрт једва побегавши из града. Као казну за скрнављење светих реликвија у Јерусалиму, Ираклије је наредио да највећа светиња, велики храм Зороастеру, буде спаљен и срушен до темеља. Након овога цар се повукао у пределе иза Аракса где је провео зиму и нашао нове савезнике у виду хришћанских племена са Кавказа. Племена из Лазике, Абхазије и Иверије (Грузија) су се радо одазвала царевом позиву и заједно са њим са релативним успехом водила борбе против Персије. Међутим током целе 624. и 625. године Византија није успела да оствари неку одлучујућу победу којом би бацила на колена Сасанидску империју.⁶⁰

Након две године без већег успеха на фронтима догодило се оно чега се цар Ираклије највише прибојавао. Персијанци и Авари су склопили савез и заједно су желели да координисаним нападом заузму Цариград док је Ираклије у Јерменији. Он је дуго времена одлагао ово чинећи Аварима понижавајуће уступке, али на крају се све то испоставило као недовољно, јер су Авари ипак напали. Пре самог сукоба водила се велика дипломатска борба за нове савезнике и са једне и са друге стране. Ту су дошли до изражаја Ираклијеве преговарачке способности јер је он у тим преговорима успео да за Византију дубоко веже Хазаре, чија је снага тек била у повоју. Опис савезништава се може наћи у делу Теофана Исповедника *У овој години, Хозроје шах Персије, направи нову војску коју сачинише плаћеници, грађани, странци, регрути и робови које је лично изабрао из свих земаља. Ову војску он предаде под команду Шахину и уз то даде му још као додаток педесет хиљада копљаника из фаланги Шахрбазових. И даде им име златно копље и посла их да се боре са царем. Што се тиче Шахрбараза, послат је заједно са преосталом војском на Цариград са циљем да склопи савезништво између западних Хуна (званим Авари) и Бугара, Словена и Гетида, а затим направи опсаду града. Када је цар ово сазнао,*

⁵⁹Г. Острогорски, *Историја Византије*, 143.

⁶⁰*Исто*, 144.

поделио је своју војску на три контингента: први да брани град; други је поверио свом брату Теодору, коме је наредио да се бори против Шахина; трећи део војске је лично предводио ка (краљевству?) Лазици. Тамо је позвао источне Турке, који се зову Хазари, да постану његови савезници.⁶¹

Као што се да видети састав аварске војске је етнички био веома хетероген. Ипак сви ови народи, разна словенска племена, Бугари и остаци Гепида и још многа подређена Аварима која византијски писци зову збирним именом Скити, били су под командом кагана лично. Иако неки извори помињу и друге војсковође нема сумње да је о свему одлучивао лично каган. Авари су чинили оклопну коњицу као и оклопну тешку пешадију и налазили су се у близини Теодосијевог зида. Такође многобројним справама за опсаду посаде су чинили искључиво Авари. Део Словена као и Бугари су чинили морнарицу ове војске. Може се рећи да је термин морнарица можда мало прејак с обзиром на то да су флоту сачињавали искључиво моноксили (чамци који су направљени од једног комада дрвета) које су Словени користили за своје гусарске акције у ранијим сукобима. Такође посаду тих моноксила су чиниле и жене. Словени су заједно са Гепидима чинили и највећи део лаке пешадије пред зидинама. Писци тог времена када говоре о односу Авара и Словена ову опсаду називају заједнички бој, што говори да су Словени играли веома важну улогу у Кагановој војсци. Такође, када описују борце они говоре да су варвари имали најмодерније наоружање и оклопе на себи. Посебно су интересантни описи опсадних справа које су варвари имали у свом поседу. Што се тиче броја војника процењује се да је однос 10:1 у корист варварских снага.⁶²

Цар је за команданта одбране града поставио магистра Бона, коме је у томе доста помагао и патријарх Сергије који је својим ватреним говорима одржавао морал грађанима града. Бон је уредио да поред редовних трупа одбране, град помажу и наоружани грађани и странци. Бон је био веома добро обавештен о кретању аварске војске и шаље писма ромејском становништву да покушају да одобровоље Аваре да их не нападну. Послао је и патриција Атанасија на преговоре. Каган је примио Атанасија и отпремио га назад у Цариград са захтевом за конкретну понуду. Међутим Бон и остали, схвативши да су

⁶¹*The Chronicle of Theophanes Confessor*, 446.

⁶²J.Ковачевић, *Аварски каганат*, 64.

малодушни, врате Атанасија са одговором који је изнервирао Кагана.⁶³ У уторак 29. јула аварска војска од 80 000 људи се појавила испред зидина Цариграда. Првог дана борбе Каган је само извео своју војску и показао силу којом располаже. Другог дана у покушају да умилостиве нападаче, житељи и командант Цариграда прихватају каганов захтев и дају му намирнице из градске житнице. Међутим, ово није имало никаквог утицаја и трећег дана аварске снаге нападају. Прве редове војске су чинили Словени, а за њима су ишли Авари у много бољем оклопу. Бокове су такође чинили Словени. Каганова војска успева да постави део опсадних справа и да морнарицу уплови у море. Ово је мало забринуло Бона, па је и поред јако успешне одбране ипак поново понудио кагану примирје и данак али је овај опет одбио.⁶⁴

После борби у суботу 2. августа каган је затражио да му дођу високи представници на преговоре. Делегација од пет чланова је отишла, али је врло рђаво примљена чак им није било дозвољено ни да седну. У шатору су се налазила и три персијска изасланика. Цео кратки разговор је био претећи, делегација је напустила састанак увређена. Касније у току ноћи персијски изасланици су ухваћени док су покушавали да пређу на азијску страну. Један од изасланика је одмах погубљен док су друга двојица прво приказани јавно, један Аварима други Персијанцима, и тек након тога су им одсечене главе и послате непријатељским вођама као поклон и знак да се Ромеји неће предати и да су спремни на борбу до смрти.⁶⁵ Док се ово одвијало Бон је дознао да су Словени спустили моноксиле у воду и да се раном зором припремају да пребаце део персијских трупа у Европу. Када су ујутру кренули византијска флота из заседе је врло лако успела да их уништи. Седмог и осмог дана опсаде нема већих борби јер здружене аварско-словенске снаге спремају опсадне справе за одлучујућу борбу. Ромеји се такође спремају и покушавају да сазнају за план напада. Уочено је било да Аварска коњица парадира и да се показује својим персијским савезницима са друге стране мореуза.

Десетог дана опсаде покренут је велики истовремени напад и са копна и са мора. Варварске трупе су желеле да заузму град на јуриш. По договореном знаку одједном су

⁶³F. Barišić, *Avarsko – slovenska opsada Carigrada 626. u Godišnjak akademije nauka Bosne i Hercegovine knjiga 1*, Sarajevo. 1956, 282.

⁶⁴*Исто*, 283.

⁶⁵*Исто*, 284.

кренули да засипају браниоце зидина из свих могућих справа. Међутим гарнизон се веома добро држао и нанео нападачима огромне губитке. Једино место где су нападачи успели да изведу колико толико успешан напад било је код Богородицине цркве у Влахернама. Док су се на копну водиле борбе Бон је наредио морнарици да се страшеки постави на обе обале и да запале бакље. Варварска морнарица је помислила да је то знак да су на копну задали јак ударац и да је прилаз са мора небраћен те крећу у напад. Они су уз велику буку стигли до уласка у луку међутим у том тренутку са обе обале су кренули византисјки бродови. Немајући куда да побегну они су прихватили борбу у ограниченем простору прибијени једни уз друге. Словенски моноксили су били прелака мета за ромејске лађе и врло брзо се напад са мора завршио уз катастрофалне губитке варварске војске у којој је погинуло толико да су обојили море својом крвљу. Ромеји нису узимали заробљенике већ су све који су испливали на њихов део обале побили. Каган је такође наредио да свако ко је учествовао у нападу са мора, а врати се, буде моментално убијен.⁶⁶ Видевши ово, а такође и видевши да су Ромеји почели на зидинама да каче главе погинулих у морском нападу, словенски део војске је изгубио морал и кренуо да се повлачи успут покушавајући да избегне сукоб са аварском коњицом која је више желела да казни Словене због непослушности него да настави напад на град. Схвативши размере катастрофе каган је наредио да се све опсадне справе у току ноћи запале и да се војска повуче. Персијски војсковођа Шахрбараз се такође одмах повукао, а многи виђенији ратници варварских војски су пребегли у Цариград и предали се. Иако се у историографији ова опсада представља као здружена персијско- аварска акција, она ипак у својој бити није била таква. Персијски војсковођа је дошао до источне обале Босфора пре свега да би одвукао главне византијске снаге, које води сам цар Ираклије које тада са успехом ратују на територији Лазике и Јерменије. Шахарбаз је пред Цариград дошао без флоте, без оспадних справа и без људи који би их направили. Персијанци су током целе ове опсаде суштински били ту само зарад показивања и уништавања морала браниоцима Цариграда.⁶⁷

Каган се за ову опсаду припремао дуго повучен искуствима из 617. и 619. године, Он је готово сигуран да ће овај пут заузети Цариград и због тога не жели да прими огромне своте новца које му нуде. Његова војска је била веома добро опремљена и

⁶⁶Исто, 285.

⁶⁷Исто, 286.

спремна на борбу. Једини сегмент који је мањкао била је количина намирница јер дуготрајна опсада није ни планирана, а одређене житнице успут нису задовољиле потребе. И поред јако добре обуке, унапред спремљених справа и монооксила овај напад је катастрофално пропао. Највероватнији разлог за то је каганов начин команде. Он је све сам желео да контролише и није слушао никога нити дозвољавао да му се ико меша у посао. Због тога, вођен великом жељом за славом и успехом каган није успео да објективно сагледа проблеме са којима се суочавао и због тога је доживео велики пораз.⁶⁸ О размерама пораза најбоље говори то да се варварска војска одмах након пораза на мору разбежала и повукла чак на територију Паноније, успут се међусобно сукобљавајући и кривећи се међусобно за пораз. У једном од тих међусобних сукоба страдао је и сам каган. После ових сукоба појавило се превише зле крви између Авара и њима потчињених племена што је на даље онемогућило било какву удружену акцију ових племена.⁶⁹

У хроници Теофана Исповедника можемо наћи следећи опис *Што се тиче Шахрбараза, напао је Халкедон. док су Авари пришли граду из правца Тракије са циљем да га заузму. Авари су испунили залив Златни рог војском која се не може избројати, која је овде дошла бродовима Дунавом. (ова реченица је баш слободан превод, али мислим да је суштина ту) Након што су опседали град са копна и мора десет дана, савладани су снагом Божијом и уз помоћ пресвете Богородице. Претрпевши велике губитке, посрамљено су се вратили у своју земљу. Шахрбараз, међутим, опседајући Халкедон, није одступио, већ је тамо презимио, пљачкајући и харајући територије и градове са друге стране теснаца.*⁷⁰

За време борби око Цариграда, цар Ираклије се са војском налазио у Лазики. Он је ту у савезништву са Хазарима успео да порази другог персијског војсковођу Шахина. Следеће године на јесен отпочела је велика заједничка офанзива Ромеја и Хазара на Персију. Хазари су се након тога повукли јер нису били спремни на толико дуго ратовање. Међутим, византијска војска је наставила напредовање и код града Ниниве задала страховити пораз Персијанцима на јесен 627. године. Сасанидска војска је овде у

⁶⁸Исто, 287.

⁶⁹Ј.Ковачевић, *Аварски каганат*, 66.

⁷⁰*The Chronicle of Theophanes Confessor*, 447.

потпуности уништена тако да је већ почетком 628. године ромејска војска ушла у Дастагерду, резиденцију персијских шахова. Убрзо након тих догађаја дошло је до побуне у Персији и тадашњи шах Хозроје је убијен. Његов наследник Широје схвативши да је сваки даљи отпор бесмислен признао је пораз и са Византинцима потписао мир. Резултат тог мира било је да су Византији враћене апсолутно све територије које је изгубила од почетка сукоба 602. године. Враћене су области Јерменије, Сирије, Палестине, Египта и дела Месопотамије. такође важно је напоменути да је враћен Свети крст кога је Ираклије тријумфално подигао у Јерусалиму на Васкрс 630. године и тиме означио крај првог хришћанског верског рата. Идеја Персијанаца о обнови империје Ахеменида је пала у воду једнако брзо и ненадано као што је и настала.⁷¹

4.3.1. Теме

Базирајући се на Хроници Теофана Исповедника многи историчари почетак византијског система тематског уређења датују на почетак владавине цара Ираклија. Најпознатији бранилац ове тврдње је Георгије Острогорски. Он сматра да је то што Теофан помиње путовање Ираклија у област заправо доказ да су теме биле формиране раније. Каснија модернија историографија одбацује ову тврдњу сматрајући да су теме формиране касније за време цара Констанса II.⁷²

4.3.2. Авари између два каганата

Након неуспеха под Цариградом, Аварски каганат је запао у велику кризу, па је чак дошло и до поделе каганата. После пада Бајанове династије, каганат се дели на Источни и Западни. Источни каганат није најбоље дефинисан, али је највероватније обухватао подручја од северног Кавказа и Азовског мора све до Полтаве. Западни каганат је обухватао територије које су Авари држали у Панонској низији. Након неуспеха под зидинама Цариграда, моћ Каганата је у непрекидном опадању. Кризу продубљују бројне побуне потлачених народа у оквиру Каганата. На истоку се под Кувратом буне Бугари, а ветар у леђа им дају и Хазари који се успешно боре са Персијом и са Аварима. За Западни

⁷¹Г. Острогорски, *Историја Византије*, 145.

⁷²Из белешки са предавања Маје Николић, јесењи семестар 2016. Филозофски факултет Београд.

каганат извори су врло опскурни и према њима се тешко образује нека бистрија слика о догађањима.⁷³ Највећи број извора за Аваре у овом периоду потиче са запада и углавном се односи на њихову спољну политику и односе са Лангобардима и Баварцима. Из њих посредно можемо сазнати о побунама потлаченог становништва. Племена са територија Чешке и Моравске су се побунила. Њима је тад дошао извесни странац под именом Сам. Под Самовим вођством створен је јак племенски савез који је у свој састав прихватио и независна словенска племена у Карантанији под кнезом Валуком. Овај племенски савез је одвојио Аваре од Лангобарда, Франака и Бавараца. Године 629/30. услед нестабилности и кризе у којој се Каганат налазио, Баварци продиру у Карантанију, али бивају поражени. Исто се дешава и са здруженим нападом Германа под вођством Дагоберта. За све то време о Аварима нема никаквих вести нити се помињу у изворима што упућује на закључак да Авари нису имали снаге нити јединства да се супротставе Словенима. Негде у то време после 631. године долази до побуне Бугара, коју су Авари разбили тек 635. године. Управо за тај период, када је 631/2. године, кагански престо био празан, везује се и насељавање Срба на територију Царства.⁷⁴

Процењује се да је тај период био идеалан за досељавање и пут кроз Панонију и прелазак преко Саве и Дунава. Без неке јаче централне управе Срби су могли проћи неометано. Међутим према Порфирогениту незадовољни новим земљама, Срби нису могли поново безбедно да прођу кроз територију Авара, јер се у међувремену Каганат стабилизовао и опет постао озбиљан фактор, па су од цара Ираклија затражили нову земљу за насељавање.⁷⁵

4.3.3. Византија до другог каганата

Ираклије је желео да ојача свој утицај у источним провинцијама царства због чега је желео да помири правоверне са јереси монофизитизма. Током тих покушаја он је направио нову јерес монотелеизма коју нико није желео да прихвати.⁷⁶ Међутим сав овај труд око помирења је врло брзо пао у воду јер се на истоку појавио нови непријатељ.

⁷³Ј.Ковачевић, *Аварски каганат*, 77.

⁷⁴*Исто*, 81.

⁷⁵*Исто*, 82.

⁷⁶*The Cambridge History of the Byzantine Empire c 500-1492*, 228.

Арабљани су искористили замор и Персијског и Византијског царства током двадесетогодишњег сукоба. Већ 633. Арабљани су кренули у напад на тврђаву Газу. Ираклије је сакупио велику војску и пошао да се сукоби са њима међутим доживео је велики пораз на реци Јармуку чиме је постало само питање времена када ће доћи крај РOMEЈској превласти у том региону. И један по један су како године пролазе падали Дамаск, Јерусалим и Александрија. До 645. већ је пала и цела Месопотамија а са њом и Сасанидска империја у Персији. Ираклије је умро, а његов наследник Констанс II је наставио да губи територије. Арабљани су нападали Јерменију, а 647. године ставили су Цезареју под опсаду.⁷⁷

Византију је даљег арабљанског освајања спасила смрт калифа и избијање грађанског рата међу Арабљанима. Из овог сукоба као победник и нови калиф је изашао Муавија. Тај застој у освајањима Констанс је искористио и своју пажњу посветио Балкану где је након пропасти Авара он кренуо да покори словенска племена. Он је поробљене Словене са Балкана насељавао на сада празним деловима Анатолије да би служили као заштита за будућа освајања Арабљана.⁷⁸ Остатак живота Констанса обележиле су догматске борбе хришћанства. Почетак владавине његовог наследника Константина IV почео је веома бурно. Муавија је направио моћну морнарицу и редом поразио Византинце у Средоземљу и заузео многа острва и приморске градове. Најопасније је било заузимање Смирне 672. године која је била увод за опсаду Константинопоља у следећих готово 5 ратних сезона. Арапска флота би се враћала сваке зиме у своје базе, али би током целе године држала Цариград под опсадом. Византинци су успели да победе тек 678. године и то тако што су изумели ново оружје које је остало запамћено под називом *грчка ватра*.⁷⁹

4.4. Односи за време другог каганата

Други период Аварске државе који понекад колоквијално називамо Други каганат је још мање помињан у писаним изворима. Први контакти обновљеног каганата и царства јављају се тек 678. године, али у много другачијем светлу него до тада. Авари се налазе у групи народа која долази код византијског цара Константина IV да честитају на победи

⁷⁷Исто, 229.

⁷⁸Исто, 231.

⁷⁹Исто, 233.

над Арабљанима и успешном одбраном Цариграда. Цар даје прокламацију да ће и на истоку и на западу владати мир. Међутим такво мирно стање је потрајало јако кратко.

У том периоду су Бугари почели да се насељавају на леву обалу Дунава. Под вођством кана Аспаруха они остварују победе над царством и настанили се у Тракији. Они су при томе покорили и такозваних седам словенских племена на том простору и премештали их тако да одговарају одбрани границе. Четврти син кана Куврата се населио у Панонији и постао вазал Авара. У периоду између 680. и 685. године догодила се буна против Авара коју је предводио управо он. Поред Бугара главни чиновници те буне били су још и Ромеји који су живели на територији каганата као и још нека нехришћанска племена. Они су заједно успели да победе кагана и приморају га да се повуче нешто северније. Ова побуна је довела само до депопулације Авара због чега они нису више представљали толико важан фактор на Балкану колико су били важни на западу. Након ових недаћа Авари се појављују поново као мањи фактор у вези са Ромејским царством тек у деветом веку и то као најамничке трупе Бугарског хана Крума приликом његових сукоба са царем Нићифором Фоком.⁸⁰

4.5. Нестанак Авара

Авари су у свом продирању на запад налетели на највеће непријатеље, Франке. До првог сукоба између Авара и Франка дошло је 782. на реци Енсу, мада је исте године закључен мир на франачком сабору у Липспрингу. У историјској литератури пропаст Аварског каганата се везује за аварско-франачке ратове који су почели 791. године. Аварски каганат није пропао само због франачке освајачке експанзије, већ и због пораста моћи нове бугарске државе.⁸¹ Године 791. почео је краљ Карло, са франачким и лангобардским јединицама, офанзиву на каганат. Њему су се придружили у том походу и баварске и алеманске јединице приликом преласка Дунава. Каган се покорио краљу Карлу, али то није спречило Карла да преко Дунава пљачка и пали све што му дође под руку. Одмах наредне године је избила општа побуна Авара против франачке власти и присилне християнизације. И поред посланства које је долазило код Карла да му понуди примирје, буна је трајала све до 803. године када је лично Карло са својом војском

⁸⁰Ј. Ковачевић, *Аварски каганат*, 90.

⁸¹*Исто*, 94.

угушио. Ове побуне као и претходни ратови су имали огромне људске жртве и захтевали су много времена. Према писању Ајнхарда, биографа Карла Великог у Панонији након сукоба готово да није било више становника. Такође, он каже да су се Франци веома обогатили и да нити један њихов поход није донео толико злата и сребра као овај.

Ипак је у Франачкој поред шпанске настала и аварска марка 805. године. Ова марка функционише по принципу вазалне краљевине у којој су Авари имали одређену аутономију. Међутим треба напоменути да ова марка није контролисала све земље које су јој припадале и да је простор од Тисе до Карпата врло брзо освојен од стране Бугара. Може се видети да одређени аварски владари већ 805. и 806. године долазе код цара Карла и траже му дозволу за сеобу на друге територије. Разлог за то лежи највероватније у великом притиску словенских племена. Такође види се и жалба кагана Теодора и молба да се врати на стару религију јер сматра да му је живот у опасности од стране његових сународника пагана. Ова молба није прихваћена и Теодор је врло брзо након тога убијен у локалном аварском сукобу.⁸² Последњи каган Исак се помиње 811. године. Авари су поменути у списку посланика из 822. године на двору Лудвига Побожног који дели државу својим наследницима. Ту се види да су Авари сматрани за много мању опасност од њихових словенских суседа.

Треба напоменути да после пораза Авара од стране Франака, долази до нових побуна Бугара из каганата који изазивају реакцију из Бугарске и они бивају покорени од стране кана Крума. У сукобу са византијским царем Нићифором Фоком, кан Крум користи две врсте аварских одреда. Једни су његови вазали, а други су најамници. Ти најамнички одреди сигурно нису потекли из предела западно од реке Рабе нити источно од Тисе. Ти предели су били под чврстом контролом франачке, односно бугарске државе. Из тога се може закључити да је у средишњем делу између Тисе и Рабе постојала релативно аутономна аварска државна територија.⁸³

Постоје две теорије о уништењу Авара. Прва је већ изнесена, а то је да су их на западу поразили Франци, а на истоку Бугари, и тако покорене истребили. Авари се истина не појављују више у писаним историјским изворима као народ, већ се њихово име користи

⁸²Исто, 97.

⁸³Исто, 98.

само као обележавање одређене територије. Друга теорија је да су Авари насељавали Панонску низију све до доласка Мађара 898. године, када су се асимилovali са њима због лингвистичке сличности. Последњи археолошки докази за које се са сигурношћу може тврдити да су аварски могу се датовати на сам крај IX или почетак X века.⁸⁴

5. Закључак

Тема Византија и Авари је једна од мање обрађиваних тема у нашој историографији. Разлоге за то треба тражити пре свега у веома малом броју писаних извора. Од аварског језика остало је познато свега неколико речи и личних имена. Такође сачуваних остатака њиховог рунског начина писања постоји на свега два остатка пронађена у гробницама у Панонији. Тако да са те стране не можемо да нађемо никакав наративни извор који би са аварске тачке гледишта говорио о њиховом односу са Византијом.

Са друге стране савремени византијски извори описују Аваре врло штуро, често показујући да су писани као пропагандно средство у циљу величања одређених владара. Такође можемо са данашње тачке гледишта да кажемо да су неки писци погрешно гледали на однос између Авара и Словена и да током доброг дела сукоба Авари нису имали контролу, нити били у савезништву са свим словенским групацијама на простору дунавског лимеса. Али и једна и друга страна је знала то често да искористи као изговор за започињање ратних сукоба. Уз то не сме се сметнути са ума да су Авари били сметња Ромејима на територији Балкана, провинције коју су цареви често занемаривали због важних догађаја на истоку у првом реду ратова са сасанидском династијом у Персији. Касније у време Другог каганата су Персијанце заменили Арабљани. Тако да осим у неким важним тренуцима као што су опсаде Солуна или Цариграда писци тек по којом речју помену Аваре, а са њима и Словене на Балкану током ратова са Персијом.

Као што је већ поменуто историја односа Авара и Византије је историја сукоба. Они су малтене током целог трајања Првог каганата у непрекидном рату. Током седамдесет година од првог сусрета аварских изасланика са царем Јустинијаном до слома под зидинама Цариграда ове две стране се нападају међусобно. То најчешће раде

⁸⁴Исто, 99.

користећи немирност Словена. Византинци сматрају да су сва словенска племена под контролом каганата и да ништа не смеју да ураде без каганове наредбе и дозволе. Са друге стране каган је знао да искористи словенски упад на византијско тле као изговор за напад на Византију, али и као изговор за обрачунавање са неким племенима која су била под подложношћу каганата.

Не смеју се занемарити ни сукоби Авара на западним границама своје земље. У крајњем случају преко запада је почео и коначни слом и нестанак Авара са историјске сцене. Посебно треба напоменути да се све највеће провале на територију Балкана дешавају у тренуцима када је Византија заузета на другом крају царства у борбама са Персијом. У тренуцима када ратног сукоба нема Византија успева да се чува плаћајући огромне суме новца. Колико су те суме велике можемо видети код Ајнхарда који каже да се нити један од похода франачких краљева није завршио са толико богатим пленом као поход против Авара, што је и логично с обзиром на то да су Авари били и остали номадски народ тако да они новац од данка као и драгоцености прикупљене пљачком нису трошили на градњу градова и утврђења. Можда је и то један од разлога зашто Авари нису чешће обрађивани у историографији. Иако су несумњиво у једном тренутку имали јако моћан племенски савез он ипак никада није досегао славу Хунског нити је каган Бајан икад постао познат као Атила. Такође можемо рећи да и поред силних сукоба ипак Авари нису оставили тако дубок траг у историји Византије. Нити су били непријатељ који им је задао највише мука, нити им одузео највише територија нити су са њим ратовали најдуже. Због тога утицај Авара на византијску историју се не може посматрати као пресудан.

6. Литература и извори

6.1. Извори:

- Баришић Фрањо, Крекић Бариша, Рајковић Мила, Томић Лидија, *Византијски извори за историју народа Југославије I*, Београд, 1955.
- *The History of Theophylact Simocatta: An English Translation with Introduction* (Oxford University Press Academic Monograph Reprints), 1986.
- *The Chronicle of Theophanes Confessor*, Oxford, 1997

6.2. Литература:

- Barišić Franjo, Avarsko – slovenska opsada Carigrada 626. u *Godišnjak akademije nauka Bosne i Hercegovine knjiga 1*, Sarajevo. 1956
- Бјури Џон Багнел, *Варварска инвазија на Европу. Германи и Римско царство (375-575)*, Београд, 2010.
- Живковић Тибор, Односи Авара и подунавских Словена 579-626. године. у *Зборник Матице српске за историју. број 56*, Нови Сад 1997. (сепарат расправа) (<https://www.rastko.rs/cms/files/books/5ab91b2607aad>) сајту приступљено 12.09.2020.
- Ковачевић Јован, *Аварски каганат*, Београд, 1977.
- Острогорски Георгије, *Историја Византије*, Београд 2017.
- Szikora Patricia, "An Avar Embassy in Constantinople (Corippus: In laudem III, 231–407)", in: *Antiquitas Byzantium Renascentia X*, Herausgegeben von Zoltán Farkas László Horváth Tamás Mészáros (Budapest: Eötvös-József-Collegium, 2014) (<https://docplayer.net/55823941-Antiquitas->

byzantium-renascentia-x-investigatio-fontium-eotvos-jozsef-collegium-elte.html)

сајту приступљено 12.09.2020.

- *The Cambridge History of the Byzantine Empire c 500-1492*, Edited by Shepard Jonathan. Cambridge 2008.

- Успенски Фјодор Иванович, *Историја Византијског царства*, Београд, 2000.